

Jälkikirjoitus maaliskuussa 2022: Pakolaiset, EU ja Suomi

Heino Nyyssönen¹

Historioitsija Reinhart Koselleckin (2002) mukaan maailmassa vuorottelee joko kriisi tai edistys. Tätä kirjoitettaessa pandemiaa ei ole seurannut edistys, vaan meneillään on sota, jonka sivutuotteena Euroopassa on suurin pakolaiskriisi sitten toisen maailmansodan. Samalla Venäjän laajamittainen hyökkäys ja sitä edeltänyt kriisi Valko-Venäjän ja Puolan rajalla avavat näkökulmaa myös aiempiin turvapaikkakriiseihin (vrt. Silvan & Nyyssönen 2021). Hyvin kiintoisaa on, kuinka vuoden 2015 kriisin luvut kalpenevat nykyisten rinnalla, kun Venäjän laajennettua sotaa Ukrainasta lähti jo ensimmäisen viikon aikana noin miljoona pakolaista. Odotettavissa on ollut jopa neljä miljoonaa kotinsa jättänyttä (*Ilta-Sanomat* 2022a). Kun kuukausi on kulunut, Suomeen suuntaa jopa 80 000 pakolaista, mikä on jo lähemmäs kolme kertaa vuoden 2015 kriisiä enemmän (*MTV Uutiset* 2022).

Vuoden 2015 kriisi tunnetaan niin pakolais-, siirtolais- kuin maahanmuuttokriisinä. Käsitteinä ne elävät kaikki päällekkäin ja rinnakkain – myös tutkimuksessa.² Esimerkiksi Suomen sisäministeriön mukaan turvapaikanhakijalla tarkoitetaan ulkomaalaista, joka hakee suojelua ja oleskeluoikeutta vieraasta valtiosta. Sen sijaan pakolainen on henkilö, jolle on myönnetty turvapaikka jostakin valtiosta. Pakolaisaseman saa Suomessa myös henkilö, joka otetaan Suomeen UNHCR:n esityksestä pakolaiskiintiössä. (Sisäministeriö 2022.) Tässä mielessä osuvin sanavalinta on turvapaikkakriisi, sillä lyhyessä ajassa vuosina 2015–2016 Eurooppaan saapui noin 1,3 miljoonaa turvapaikanhakijaa.

Suomessa varsinaisina pakolaisina tunnetaan Chilestä vuonna 1973 ja Vietnamista 1970-luvun lopussa paenneet (vrt. Välimäki 2019). Maksimissaan sadan henkilön pakolaiskiintiö otettiin käyttöön vuonna 1986, jonka jälkeen sitä on nostettu useaan otteeseen. Nykynäkökulmasta määrät ovat pieniä, mutta suoranaista rasismia nostattivat Suomeen Neuvostoliitosta 1990-luvun alussa saapuneet turvapaikanhakijat, joista yli puolet oli Somaliasta. Vuonna 1990 hakijoita oli 2700, jonka jälkeen Suomeen on saapunut vuosittain muutamia tuhansia turvapaikanhakijoita ennen vuoden 2015 huippua, eli yli 32 000 turvapaikanhakijaa. Suomeen oli toki tullut pakolaisia kaikessa hiljaisuudessa jo Venäjän vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen ja myös Neuvostoliiton hajottua. Vaikka venäläiset ja venäjän kieli muodostavat Suomessa kolmanneksi suurimman vähemmistön, politiikassa tämä ei juurikaan näy ja Ukrainan sodan takia todennäköisesti vielä vähemmän. Itse asiassa Krimin valtauksen jälkeen aiheesta pro gradun tehneen Djorde Dogovicin (2015) oli vaikeaa löytää haastateltavia tutkimukseensa.

1 YTT, dosentti, yliopistonlehtori, Turun yliopisto, <heino.nyyssonen@utu.fi>. Haluan kiittää kirjoituksen teknisessä taustatyössä auttaneita Ella Ikävalkoa ja Jussi Metsälää.

2 Esimerkiksi Turun yliopiston Volter-haun perusteella pakolaiskriisi on yleisin suomeksi 13 osumalla. Yleinen on myös tarkennus pakolaiskriisi 2015 (11), kun taas siirtolaiskriisi (2) jää selvästi vähemmistöön, eivätkä maahanmuuttaja- tai turvapaikkakriisi saaneet yhtään osumaa. Englanniksi tilanne on toinen, sillä muuttoliikkeeseen *migration crisis* (277 315) tai selvemmin siirtolaisuuteen ja maahanmuuttoon viittaava *immigration crisis* (185 796) ovat yhdessä huomattavasti enemmän käytössä kuin pakolais- *refugee crisis* (190 455) tai turvapaikkakriisi *asylum crisis* (67 885). Järjestys on sama myös vuoden 2015 osalta.

Venäjistä jokaisella näyttää olevan mielipide, mutta harvempi on sitä tutkinut ja vielä harvempi osaa kieltä. Itse olen pyrkinyt käsittelemään vain maita, joissa olen itse vierailut niin sanotusti paikan päällä – on suorastaan kohtalon ivaa, että puhuin Lvivissä kesällä 2016 Eurooppaa juuri koetelleesta turvapaikkakriisistä. Sotatilaa tai autoritaareja koskevassa tutkimuksessa kenttätyö ei ole aina mahdollista tai ongelmatonta. Periaatteessa silti voidaan vedota jopa Mika Waltariin, joka onnistui kirjoittamaan historiallisesti virheettömän *Sinuhe egyptiläisen* (1945) ilman, että vieraili kertaakaan Egyptissä. Kirja on toki fiktiota, ja luultavasti juuri se säännön vahvistava poikkeus, mutta toimii argumenttina keskustelussa, että kenttätyötä voidaan tehdä myös kohteen ulkopuolella.

On kuitenkin selvää, että asiantuntijoiden tulee suhtautua kriittisesti toimittajien uusia merkityksiä keksivään ”voi olla” -uutisointiin, joka pahimmillaan lietsoo aiheettomia pelkoja (vrt. *Helsingin Sanomat* 2022). Asiantuntijan näkökulmasta mahdollinen on kyllä mahdollista, mutta ei useinkaan todennäköistä. On hyvä pitää mielessä hiljattain edesmenneen Robert Jervisin alunperin 1976 ilmestyneen poliittisen psykologian merkkiteoksen keskeiset huomiot, jotka koskevat oman ja toisen politiikan yli- ja aliarvioimista. Konflikteissa vastapuoli nähdään yleensä todellisuutta järjestäytyneempänä, toiminta ennalta suunnitellumpana eikä sattumalle jää juurikaan tilaa.

Ukrainassa on meneillään varsin perinteinen sota, jossa, ja toisin kuin usein sisällissodissa, hyökkääjä ja puolustaja ovat helposti tunnistettavissa. Sotaa pakenevat ovat lähes kaikki eurooppalaisia naisia ja lapsia eivätkä lähtökohtaisesti uskonnoltaan muslimeja, mikä sekin voi vaikuttaa heihin kohdistuvaan auttamishaluun. Hyökkääjänä on suomalaisittain ”perivihollinen” (ks. Karemaa 1998), mikä turvallisuuden ohella vaikuttaa sekin monien asenteeseen – Naton kannatus on kansalaismielipiteessä ensimmäistä kertaa ylittänyt yli puolet haastatelluista. On yhtäältä nähty hyvin laajaa ja vilpittöntä auttamishalua mutta myös takinkääntöä ja muistutuksia mahdollisista väärinkäytöksistä. Silti toisin kuin vuonna 2015 polttopulloja ei ole toistaiseksi heitelty, vaan viha ja ilkeä on kohdistunut Venäjän instituutioihin, ja myös jotkut venäläiset kokevat olonsa uhatuiksi. Bulevardilehden pääkirjoituksen mukaan ”Itärajalla vaanii uhka, joka voi muuttua todeksi nopeastikin” (*Ilta-Sanomat* 2022b).

Tällä kertaa Euroopan unioni on tosin onnistunut toimimaan nopeasti, kun maahantuloille tarjotaan väliaikaista oleskelulupaa vuodesta kolmeen vuoteen. Siksi olenkin Anna Hiltusen (2019) tavoin ihmetellyt tutkimusteni kuluessa, miksi tällainen väliaikainen järjestely ei ollut asialistalla vuonna 2015, kuten se oli vielä Jugoslavian hajoamissotien aikaan. Väliaikaisen suojelun direktiivi annettiin jo vuonna 2001, mutta sitä on käytetty ensimmäistä kertaa vasta vuonna 2022. Toisin kuin pitkässä turvapaikkaprosessissa väliaikainen oleskelulupa mahdollistaa myös työnteon.

On hyvin mahdollista, että jatkossa olisi entistä selvemmin pystyttävä erottamaan väliaikainen suojelu ja pysyvä turvapaikka. Sinänsä väliaikainen suojelu on ollut vastoin Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestö UNHCR:n pysyviä ratkaisuja tavoittelevia periaatteita. Ilmeisesti se on kuitenkin myös yksi syy sille, miksi nyt myös ne, jotka ovat yleensä suhtautuneet torjuvasti pakolaisiin, ovat joko vaienneet tai toivottaneet hyökkäyssotaa paenneet tervetulleiksi: heidät on nähty ”oikeina” pakolaisina (vrt. Hanska 2022). Viisumivapaina ukrai-

nalaiset voivat viipyä kolme kuukautta turisteina tai rekisteröidyttyään saada edellä mainitun väliaikaisen oleskeluluvan.

Itse vuoden 2015 kriisi – eli turvapaikanhakijoiden määrän kolminkertaistuminen edellisvuodesta – ei tullut lähihistoriaa tuntevalle yllätyksenä: ratkaisumekanismista oli keskusteltu jo vuosikaudet. Vaikka historia ei toista itseään, ennakkotapauksista saatavat opit eivät missään tapauksessa ole merkityksettömiä. Kun Puolan ja Valko-Venäjän rajalle alkoi ilmestyä turvapaikanhakijoita syksyllä 2021, toistumisen pelossa EU pystyi, ainakin näennäisesti, esiintymään yhtenäisenä ja tukemaan Puolaa meneillään olevasta oikeusvaltiokiistasta huolimatta (ks. Silvan & Nyssönen 2021). Eräs kiistanalaisen taakanjaon peruseräpäätöksiä olikin, ettei jokin maa jäisi yksin, jos sen alueelle tulisi poikkeuksellisen paljon turvapaikanhakijoita, kuten nyt esimerkiksi Puolassa on tapahtunut.

Joulukuussa 2021 EU:n komissio esitti Schengen-uudistuksia, joiden keskiössä ovat muun muassa jäsenmaiden sisärajatarkastukset ja turvapaikanhakijoiden välineellistämistä koskeva sääntely. Saira Heinikosken (2022) mukaan esitys yhtäältä heikentää turvapaikanhakijoiden oikeuksia rajalla sen sijaan, että ne kohdistuisivat välineellistämistä hyödyntävään vihamieliseen maahan. Parhaimmillaan sopimus voisi kuitenkin edistää kirjaviestien toimintatapojen yhdenmukaistamista. Siten esimerkiksi joku Unkari ei voisi ottaa hakijoita säilöön ennalta määräämättömäksi ajaksi tai kuljettaa heitä pois maasta (Hiltunen 2019, 283).

Vaikka akuutti kriisi oli käytännössä ohi Turkki-sopimuksen jälkeen vuonna 2016, taakanjako oli kaukana siitä. Euroopan parlamentin mukaan jakomekanismin pitäisi olla automaattinen ja toimia heti: tulijat rekisteröitäisiin saapumismaassa ja jaettaisiin ennalta sovittujen kiintiöiden perusteella joko sukulaisten luo tai yhteen neljästä vähiten turvapaikanhakijoita vastaanottaneista maista. Esimerkiksi Ruotsin euroedustaja Cecilia Wikström esitti, että jos jokin jäsenmaa ei suostu siirtoihin, sen ei pitäisi myöskään olla oikeutettu solidaarisuusmaksuihin muilta jäsenmailta (Hiltunen 2019, 241–242). Yhtenä vaihtoehtona tuotiin esiin, että turvapaikanhakijoista kieltäytyvät voisivat osallistua esimerkiksi vastaanoton kustannuksiin.

EU:n ministerineuvostossa Dublin-uudistuksen torppasivat ennen kaikkea Visegrád-maat. Niistä Slovakia ja Tšekki olivat vastaanottaneet muutamia turvapaikanhakijoita, kun taas Unkari ja Puola eivät vastaanottaneet ketään niistä, joista neuvosto oli sopinut. Puolan tuella Slovakia ja Unkari veivät asian EU-tuomioistuimeen vuonna 2017 muutoseikkoihin ja kriisin käsitteeseen vedoten: kyseessä ei voinut olla neuvoston perustelema äkillinen kriisi, koska hakijoiden määrä oli kasvanut jo aiemmin. EU-tuomioistuin hylkäsi valituksen perusteenaan, että vuoden 2015 luvattomia rajanylityksiä oli yli puolitoista miljoonaa edellisvuotta enemmän. (Hiltunen 2019, 243.)

Olisi kuitenkin väärin leimata tämä jonkinlaiseksi ”Itä-Euroopan” akseliksi, sillä vuoden 2015 kriittiset äänet lisääntyivät myös muissa maissa Suomi mukaan luettuna. Suomi äänesti tyhjää, mikä käytännössä tarkoitti Unkarin ja kumppaneiden kannan myötäilyä. Suomeen liittyy myös ”rajakriisinä” tunnettu episodi, jolloin Pohjois-Suomen Venäjän vastaiselle rajalle ilmestyi talvella 2015–2016 noin 1800 turvapaikanhakijaa. Heidän tulostaan on esitetty erilaisia tulkintoja esimerkiksi Suomen rajavalvonnan testaamisena tai Venäjän hybridivaihtamiseksi. Asia nousi uudelleen keskusteluun syksyn 2021 Puolan ja Valko-Venäjän rajan

turvapaikanhakijoiden tapauksessa, jolloin poliitikkojen keskustelussa esiin nousi myös jopa aidan rakentaminen Suomen itärajalta. (Vrt. Rosendahl 2015; Silvan & Nyssönen 2021.)

Venäjän massiivisen hyökkäyksen seurauksena tämä kaikki on jo joko muuttunut tai on muuttumassa. Ajan merkki on sekin, että Nato sijoittaa neljä uutta taisteluosastoa Slovakiaan, Unkariin, Romaniaan ja Bulgariaan. Tätä kirjoitettaessa Puolaan on tullut ehkä jo kaksi miljoonaa sotaa paennutta, ja Puolan ja sen konservatiivihallituksen toiminta on ollut esimerkillistä. Vähemmän tunnettua on, että Puolaan saapui jo aiemmin joko opiskelemaan tai työskentelemään jopa miljoona tulijaa entisen Neuvostoliiton alueelta, lähinnä Ukrainasta (Jańczak 2019, 133). Puolassa myös osattiin taannoin varautua huomattavaan määrään, jopa miljoonaan, maahantulijaan. Puolalaisille itäraja ja sen siirtyminen historian saatossa on ollut elintärkeää: osa Ukrainan ja Valko-Venäjän alueista kuului Puolalle maailmansotien välillä, ja on itäraja joskus ollut idempänäkin.

Ongelmallisempi tilanne on ollut huhtikuun vaaleihin valmistautuvalle Unkarin Viktor Orbánille, joka on pyrkinyt esiintymään sodan vastustajana mutta jonka on käytännössä ollut pakko sopeutua EU:ssa syntyneeseen laajaan yksimielisyyteen – myös suhteet Puolaan ovat viilenemässä. Pääministeri Orbánin keinulautapolitiikka EU:n ja Venäjän välillä on kohdannut arvostelua paitsi EU:ssa myös Ukrainan presidentiltä, joka on vaatinut Unkaria valitsemaan puolensa (*Magyar Nemzet* 2022). Orbán on vuosikaudet esiintynyt Vladimir Putinin ylimpänä ystävänä, ja maa on lähes täysin riippuvainen venäläisestä kaasusta ja öljystä. Toistaiseksi Unkariin on saapunut arviolta viisisataatuhatta Ukrainan sotaa paennutta. EU tukee jo rajavaltioitaan, mutta aiemmin pakolaisia vastustanut Orbán on nyt jo pyrkinyt hyötymään EU:n elpymispaketista ukrainalaisten avulla (ks. Körömi 2022), pakolaisten, joista ensimmäisinä viikkoina vastasivat pitkälti vapaaehtoisjärjestöt. Oikeastaan taannoinen grafiti Budapestissa kuvasi osuvan ironisesti Unkarin hallituksen EU-kantoja: älkää puuttuko asioihimme, mutta rahat voisitte lähettää (Nyssönen 2020). Näkemys liittyy paitsi suverenisuusvaatimuksiin niin myös oikeusvaltiosta ja koronakriisin elpymispaketista käytyyn vääntöön, joista jälkimmäisessä on siinäkin vedottu kriisin poikkeuksellisuuteen.

Ukrainain sodan myötä EU on esiintynyt yhtenäisempänä kuin aikoihin. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, että EU:n sisällä on ristiriitoja kuten oikeusvaltioperiaate ja unionin elpymispaketti. Nähtäväksi jää, onko sodan laajenemisella merkitystä EU-tuomioistuimen ratkaisuun oikeusvaltiomekanismin täytäntöönpanosta – ei ainakaan pitäisi olla. Helmikuussa 2022 EU-tuomioistuin hylkäsi mekanismin käyttöönottoon liittyneen Puolan ja Unkarin valituksen, ja nyt mekanismi tulisi vain panna toimeen. EU:n uskottavuus on tässäkin koetuksella, ja on helppoa olla Suomen EU-edustajien kanssa samaa mieltä siitä, ettei Venäjän käymä sota ja sen tuoma EU:n yhtenäisyys voi olla este itse mekanismin täytäntöönpanolle (*Turun Sanomat* 2022).

Tutkijalle edellisessä on helposti näkyviä pukinsorkkia: Sosiaalisessa mediassa jotkut pelkäävät, että Suomessa Unkarin arvostelu johtaa siihen, että maa torppaa vielä Suomen Nato-jäsenyyden. Puola ei puolestaan aio maksaa unionin sille langettamia ruskohiili- ja oikeusvaltiosakkoja – jälkimmäiset kasvavat miljoona euroa päivässä. Sakkojen yhteissumma oli jo helmikuun alussa noussut kahteen sataan miljoonaan euroon (*Népszava* 2022). Tulevaisuudessa toimijoilla on varmasti suuri houkutus koplata nämä asiat yhteen.

Lähteet

- Dogovic, Dorde (2015): *A door ajar to a perception of the silent majority: Political activities of the Russian language minority in the Helsinki metropolitan area*. Kansainvälisen politiikan pro gradu -tutkielma, julkaisematon. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hanska, Jari (2022): ”Ovatko suomalaiset kaksinaismoralisteja? Halla-aho Ukrainan pakolaisista: ’Lapsia, jotka puristavat hädissään nallekarhua’”. *Iltalehti*, 12.3.2022. <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/78448d61-89ac-452c-b142-3d2243133c9a>, 27.3.2022.
- Heinikoski, Saira (2022): *Schengen reform and the instrumentalisation of asylum-seekers: New Commission proposals legitimate states' existing practices*. FIIA Briefing Paper 333. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Helsingin Sanomat* (2022): ”Sodasta kertominen on iltapäivälehtienkin velvollisuus”, 4.3.2022. <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000008660463.html>, 27.3.2022.
- Hiltunen, Anna (2019): *Euroopan porteilla. Turvapaikkapolitiikan vaikeat vaiheet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Iltä-Sanomat* (2022a): ”Pääkirjoitus: Humanitaarinen katastrofi pahenee – Eurooppaa uhkaa suurin pakolaiskriisi sitten toisen maailmansodan”, 3.3.2022. <https://www.is.fi/paakirjoitus/art-2000008657076.html>, 27.3.2022.
- Iltä-Sanomat* (2022b): ”Pääkirjoitus: Vladimir Putinin Venäjä voi lyödä Suomen itärajalle muutakin kuin sotilaallista painetta”, 10.3.2022. <https://www.is.fi/paakirjoitus/art-2000008673891.html>, 27.3.2022.
- Jańczak, Jarosław (2019): ”Why Poles oppose immigrants? The Polish political elite’s (anti-) immigration rhetoric”. Teoksessa: C. Rountree & J. Tilli (toim.) *National rhetorics in the immigration crisis: Victims, frauds and floods*. East Lansing: Michigan State University Press, 125–152.
- Jervis, Robert (2017): *Perception and misperception in international politics*. New Jersey: Princeton University Press.
- Karemaa, Outi (1998): *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä – venäläisviha Suomessa 1917–1923*. Helsinki: SKS.
- Koselleck, Reinhart (2002): ”Some questions regarding the conceptual history of ‘crisis’”. Teoksessa: R. Koselleck & T. S. Presner (toim.) *The practice of conceptual history: Timing history, spacing concepts*. Stanford: Stanford University Press, 236–247.
- Körömi, Csongor (2022): ”Fact-check: jön majd 300 milliő eurőnyi forrás Magyarországra, de nem Orbán Viktor levele miatt”. *Telex*, 25.3.2022. <https://telex.hu/belfold/2022/03/25/orban-viktor-levele-rrf-next-generation-react-eu>, 27.3.2022.
- Magyar Nemzet* (2022): ”Zelenszkij kérdőre vonta Magyarországot: ’Ti hezitáltok a fegyverszállítmányokról?’”, 25.3.2022. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/03/zelenszkij-kerdore-vonta-magyarorszagot-ti-hezitaltok-a-fegyverszallitmanyokrol>, 27.3.2022.
- MTV Uutiset* (2022): ”Sisäministeriö: Suomeen voi tulla jopa 80 000 ukrainalaispakolaista tämän vuoden aikana”, 23.2.2022. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/sisaministerio-suomeen-voi-tulla-jopa-80-000-ukrainalaispakolaista-taman-vuoden-aikana/8385914>, 27.3.2022.
- Népszava* (2022): ”200 milliő eurő felett jár Lengyelország uniós büntetése, a varsói kormány köszöni szépen, esze ágában sincs fizetni”, 4.2.2022. https://nepszava.hu/3145317_lengyelorszag-buntetes-200-millio-euro-eu-eb-turow-banya-csehorszag-figyelmi-kamara, 27.3.2022.
- Nyssonen, Heino (2020): ”Puolan ja Unkarin hallitukset katsovat puolustautuvansa”. *Kaleva*, 25.11.2020.
- Rosendahl, Jussi (2015): ”Finland accepts EU migrant quota, still objects to ‘compulsion’”. *Reuters*, 11.9.2015. <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-eu-finland-idUSKCN0RB0IE20150911>, 27.3.2022.
- Silvan, Kristiina & Nyssonen, Heino (2021): ”Vuoden 2015 ’pakolaiskriisistä’ vuoden 2021 ’hybridihökkäykseen’”. *Politiikasta.fi*, 26.11.2021. <https://politiikasta.fi/vuoden-2015-pakolaiskriisista-vuoden-2021-hybridihokkaykseen>, 27.3.2022.
- Turun Sanomat* (2022): ”Viikon väite: Oikeusvaltioperiaatetta pitää ajaa kriisistä huolimatta”, 24.3.2022.
- Välimäki, Matti (2019): *Politiikkaa kansainvälisten, kansallisten ja ideologisten reunaehtoien puitteissa: Suomalaiset puolueet ja maahanmuutto 1973–2015*. Turku: Turun yliopisto.
- Waltari, Mika (1945): *Sinuhe egyptiläinen*. Helsinki: WSOY.